

Quo Vadis: AKP'de Kadın Temsili ve Kadın Kolları

Quo Vadis: Women Representation and Women's Branches in AKP

Dilan Süslü* Melek Halifeoğlu**

Öne Çıkanlar:

- Çalışmada AKP Kadın Kolları'nın kadın temsiliindeki rolüne odaklanılmaktadır.
- Kadın kollarının toplumsal cinsiyet normlarını yeniden ürettiği ve hatta pekiştirdiği ortadadır.
- Kadın siyaseti, toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde anne, eş, bacı gibi cinsiyete dayanmaktadır.
- Kadın Kolları parti liderinin eril dilini faaliyet raporlarında işlemektedir. Çalışma, belge analiziyle literatüre katkı sağlamaktadır.

Öz: Bu çalışmanın¹ amacı, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) kadın kollarının siyasal temsil noktasında hem parlamentoda temsil düzeyindeki hem de partinin siyasal katılımındaki etkisini anlamaya çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın temel varsayımı, AKP'nin temsil düzeyinde liberal bir yaklaşımı benimsemesine karşın, toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet eşitliğine yönelik muhafazakâr bir tutumu sürdürdüğü ve aynı zamanda partinin kadın kollarının ise siyasette aktif bir rol üstlenerek lider kültürü etrafında şekillendiğidir. Literatürdeki çalışmalarda, kadın kollarının aracı bir unsur ve siyasetin erkek işi olduğu, siyasi dilin erilliği sadece Türkiye'de değil, pek çok gelişmiş batı ülkesinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, ilk önce kadınların siyasal alandaki mücadele pratikleri hakkında tarihsel bir bakış ele alınacak; sonrasında ise 2002 öncesi ve sonrası kadın kollarının kadının temsiline dair durumu tartışmaya açılacaktır. Faaliyet alanı kadınların yer aldığı ancak erkeklerin giremediği mekânlarla sınırlı kalan kadın kolları, siyasetin doğrudan öznesi değildir. Refah Partisi (RP) geleneğinden ayrılarak yükselen AKP, kadın kolları mirasını koruyarak ve hatta geliştirerek ilerlemiştir. Bu çalışma, devraldığı miras üzerinden AKP kadın kollarını anlamayı, kadın kollarının siyasetin erkek egemen yapısını değiştirip değiştirmediğini ve kadınların siyasi katılımına yönelik nasıl hizmet ettiğini anlamaya odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: AKP, Kadın Kolları, Kadın, Siyasal Temsil, Toplumsal Cinsiyet.

* Uzman, Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dilansuslu21@outlook.com, ORCID: 0000-0003-3779-1654.

** Sorumlu yazar: Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mhalifeoglu@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4307-2130.

¹ Metin içerisindeki tüm italik ve kalın vurgular yazarlara aittir. Latince bir cümle olan Qua Vadis "Nereye gidiyorsun?" anlamındadır. Türkçe'de kısaltmalar kelimelerin ilk harfinden alınarak yapılır. Bu açıdan parti tüzüğünde kısaltmanın Ak Parti olarak belirtilmesine karşın, çalışmadaki başka partilerin kısaltması da (ANAP, DYP, RP) şeklinde yapılmıştır. Buna ek olarak literatürde parti incelemesine dayanan çalışmalarda parti programlarını destekleyen ve eleştiren yaklaşımlarda da parti kısaltmasının değişiklik gösterdiği görülür. Eleştirel bir perspektifle incelenen çalışmalarda AKP olarak nitelendirilen parti, bu çalışmada da eleştirel bir pozisyonda değerlendirilmiş ve kısaltması AKP olarak yazılmıştır.

Highlights:

- This study focuses on the role of the AKP Women's Branch in the representation of women.
  - It is obvious that women's branches reproduce and even reinforce gender norms.
  - Within the framework of gender norms, women's politics is based on gender such as mother, wife and sister.
  - Women's branches process the masculine language of the party leader in their activity reports. The study contributes to the literature through document analysis.
-

Abstract: This study aims to understand the impact of the Justice and Development Party's (AKP) women's branches on political representation both at the level of representation in the parliament and the party's political participation. In line with this purpose, the main assumption of the study is that although the AKP adopts a liberal approach at the level of representation, it maintains a conservative attitude towards gender roles and gender equality, and at the same time, the women's branches of the party take an active role in politics and are shaped around the cult of the leader. In the studies in literature, it is seen not only in Turkey but also in many developed western countries that women's branches are an intermediary element and politics is a man's job and political language is masculine. In this context, a historical overview of women's struggle practices in the political arena will be first discussed, and then the status of women's branches before and after 2002 will be discussed. Women's branches, whose field of activity is limited to places where women exist, but men cannot enter, are not the direct subjects of politics. The AKP, which emerged from the Welfare Party tradition, has progressed by preserving and even developing the legacy of women's branches. This study focuses on comprehending the AKP women's branches through the legacy it has inherited, whether women's branches have changed the male-dominated structure of politics and how it serves for women's political participation.

Keywords: AKP, Women Branches, Women, Political Representation, Gender.

Summary

In the history of political thought, the relationship between men and women is related to space. In antiquity, the oikos and koinonia politike spaces are determined by gender, which is salient for citizenship. First and foremost, to be a citizen one must be a wealthy man. The koinonia politike is a sphere where public activities are carried out and the future of the polis is decided, and therefore, politics is characterized as a serious business made by men. While men make policy for all citizens, women are concerned with the private sphere called oikos, in which household chores (such as raising children, cooking, cleaning, etc.) take place. When we consider modern times, we see that the relationship between gender and space still persists. As a matter of fact, there has been no change in the perception of issues involving the space of existence of gender from ancient to modern times.

When we look at history, women's struggle initially emerged to exist in the public sphere. It was through the feminist movement that women changed their destiny by voting, made decisions about their future and their situation by being in the public sphere, and gained the right to work and speech. With the proclamation of the republic in Turkey at the beginning of the 20th century,

women gained the right to elect and be elected in municipal elections in 1930. The most important regulation on women's representation in politics was the enfranchisement of woman as a member of parliament on December 5, 1934. With this regulation, Turkish women achieved important gains before many European countries. Despite all the positive progress, it is not possible to say that women's representation has progressed at the same pace. The fact that the rate of women's participation in parliament was 6% under the conditions of the period and that only 3 out of 487 deputies were women in 1950 shows the picture most clearly. It should be noted that women's representation increased slightly after the coups. For example, the 1980 coup d'état was not only a turning point in the social, economic and political spheres, but also an important breaking point in terms of women's representation. The restrictions and oppression that different social strata were subjected to under military rule, and the political bans on male politicians who had been leading political parties until then, enabled the relative overcoming of inequality of women in politics. However, this was entirely due to the relative retreat in male dominance in politics. On the other hand, it can be said that in the first general election after the end of the military junta, the number of women deputies was halved.

The achievement of the first wave feminism's demands for political rights allows second wave feminism to think vigorously about the difference between public and private spheres. After 1980, it can be said that second wave feminism became increasingly widespread in Turkey. It can be stated that it was precisely during this period when the women's movement intensified, that parties became aware of their interest in women voters. Because the weakening of the male-dominated presence in politics after the military coup and the visibility of women in politics attracted the attention of the parties. However, since the military coup led to the banning of the women's branch organizations in the organizational structure of the existing parties, the Welfare Party overcame this ban by establishing the Commission for Women. In fact, the first aim of this organization, acting like women's branches, was to increase the interest of housewives in politics, to ensure political transformation from within the home, and at the same time, to overcome their fears to achieve the perception that women could change politics. Thus, the Women's Commission, which came to the agenda for the first time in Turkish history with the Welfare Party, but which should be considered separately from the feminist movement, included women in politics in their own space, at home, within the framework of gender roles (mother, wife, sister).

In this context, the role of the Women's Commission in the victory of Recep Tayyip Erdogan, a candidate from the Welfare Party in the municipal elections, should not be ignored. The Women's Commission, which was part of the women's branches enabling the creation of a political difference, progressed in a legal position with the lifting of the ban on women's branches.

The AKP, which broke away from the Welfare Party of the National Vision tradition and characterized itself as innovative, has embraced the legacy of women's branches and makes extensive use of women's branches and their volunteer services, especially during elections. Therefore, this study aims to reveal how women and women's branches of the AKP serve the party without separating them from their gender roles. It focuses on the extent to which women's branches enable women to take an active role in politics, whether they are able to break away from the masculine dominance of politics and, finally, how the party and the party leadership evaluate women in the context of gender roles.

Giriş

"Zaman beni sürükleyen bir nehir, ama nehir benim"²
Jorge Luis Borges

Siyasal düşünceler tarihi içinde kadının kamusal dair siyasa yapma pratiği Antik Yunan'dan itibaren tartışılan konulardan biridir. Kadın, Klasik Antik Çağ'da vatandaşlık statüsünün dışında özel alan diyebileceğimiz *oikos*³'da ontolojik varlığını sürdürebilen özgür, ancak *metoikoslar*⁴ gibi *koinonia politike*⁵'nin dışında yer almaktadır. Bu merkezi tema, *oikos* ile polis arasındaki kökleri çok eskiye dayanan bir gerilimdir ve bu açıdan bu iki kavramın derinliğini kavramak gerekir. Toplumsal ve ekonomik bir birim olarak *oikos*'un üç temel anlamı dikkat çekicidir (Aristophanes, 2019 [M.Ö 393]: xxvi). İlki, mekânsal anlamı bulunan *oikos*, içerisinde oturan ve vatandaş olma zorunluluğu bulunmayan kişinin evidir. İkinci olarak, bir mülkiyet ilişkisini içerecek biçimde vatandaşın mal varlığını ya da *kleros* (miras) olarak bırakabileceği mülkü, bilhassa araziye tanımlar. Son olarak, *kleros*'un sakinleri farklı bir yere gömülmediyse mezarlar da *kleros*'un bir kısmı sayılırdı. Polis ise bilindiği üzere, Yunan dünyasında Helenlerin yaşadığı özerk bir yönetimi ifade eden kurum, kent ya da şehir-devleti anlamına gelir. Ancak polis bir Atinalı için günümüzdeki modern devlete karşılık gelen hukuki bir soyutlama değil, *oikoslar* bileşimi olarak algılanmaktadır.

² Borges, zamanı geçicilik olarak nitelendirir. Ancak diğer taraftan geçmiş ile şimdiki zaman arasında diyalektik bir ilişkinin izlerini sürer. Yani, şimdiki zamanın geçmişi değiştirebileceğini, geçmişin de şimdiki zamanı yönlendirdiğini ifade eder. Böylece çalışma açısından bu epigrafinin yorumunu şöyle yapmak mümkündür. Geçmişten beri süregelen kadın hareketi şimdiki zamanın gerçekliği içinde kadının yaşamını yönlendirebildiği gibi, şimdiki zamanın kadın hareketinin bilinci ve temsili de gelecekteki şimdiki yönlendirir ve böylece gelecekteki şimdikiyi değiştirebilecektir. Dolayısıyla kadın kendi tarihinin değişimine sahip güce geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki kurduğu birliktelikle ulaşacaktır.

³ Aristotelesçi bir kavram olan *oikos*, hane içi, ev içi anlamına gelmekte ve yurttaşlık vazifesinin gerçekleştiği tüm kamusal faaliyet alanının dışını ifade etmektedir.

⁴ Yunan polislerinde vatandaşlık hakkına sahip olmayan yabancılar.

⁵ Aristotelesçi bir kavram olan *koinonia politike*, politik toplum anlamına gelmektedir. İnsani varoluşun temel göstergelerinden birini nitelendirmek amacıyla kullanılan kavram, insanların kendilerini gerçekleştirebildikleri doğal yaşam ortamını meydana getiren yurttaşlık kimliğinin kazanıldığı yegâne alandır (Chandhoke, 1995: 78-79).

Ailenin taşıyıcısı mülkün “sahibi” ya da “efendisi olmak”, sadece maddi bir karşılığı olan toprak parçasının ya da ailenin mirasının (tüm taşınmazlar da dâhil olmak üzere) değil, aynı zamanda manevi miras denilebilecek aile mezarlarının, kazanılmış *şamın*, biriktirilmiş *onurun* da efendisi olmak demektir (Aristophanes, 2019: xxv). Bilindiği üzere Atina, kamusal alanda erkeklerin üstün sayıldığı hiyerarşik değerlere göre düzenlenmiştir. Elbette bu değerlerin bir yansıması olan yönetim yapılanmasında kadınların mal-mülk edinme ya da ticaret yapma gibi ekonomik etkinliklerde serbest olması söz konusu değildi (Aristophanes, 2019: xxv-xxvi). Bu sınırlandırıcı ve öteleyici durum, Aristophanes’in “Kadın Mebuslar”⁶ adlı yapıtında trajedi-komik bir biçimde ele alınır. Öyle ki kadınlar, kocalarının elbiselerini ve ayakkabılarını giyip meclis sıralarını doldurarak ve yönetimin kadınlara devredilmesini oylayarak kararın geçmesini sağlarlar. Böylece kadınlar işlerini geleneklerine uygun sürdürebilmeyi, para konusunda bilgi sahibi olmayı ve aynı zamanda anne olarak askerlerin gereksinimlerini eksik etmeyeceklerini göstermeyi planlamaktadır. Hatta komedyaya, kadınların kent yönetimini ele geçirdikten sonra ekonomik ve toplumsal temelli konularda karar almaları üzerinden devam eder. Dolayısıyla eserin, çalışmanın inceleme konusu açısından gösterdiği şey, siyasetin cinsiyet temelli mekân algısının Antik Yunan’a kadar geriye götürülebileceğidir.

Modern döneme merceği çevirdiğimizde birinci dalga feminizm⁷, oy verme hakkı üzerine odaklanmış bir toplumsal hareket olarak karşımıza çıkar. Bilhassa yirminci yüzyıl başlarında ABD ve Birleşik Krallık’ta açlık grevi ve kamu toplantılarını bölme gibi pasif direniş yollarıyla kadınların seçme ve seçilme hakkını savunan kadın hakları savunucularının (*süfrajette*, *suffragette*) mücadeleleri, 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başının ilk mücadele pratikleri arasında sayılabilir. Buna ek olarak, Birinci Dünya Savaşı’nda erkek nüfusundaki ciddi azalış işçi sınıfını niceliksel bağlamda etkilediğinden 1929 Büyük Buhran’ın ardından kadın işçi sayısının giderek artışı kadınların kamusal alanda görünürlüğünü kolaylaştırır.

Literatürde Türkiye’deki kadın hareketinin nasıl bir devinim içinde ilerlediğine dair pek çok çalışma bulunmaktadır (Yaraman, 1992; Kandiyoti, 2011; Çakır, 1996; Berktaş, 1994; Toprak, 2016). Kadınların oy kullanma hakkının garanti altına alınması saiki ile uyum içinde olan liberal feministler de başta çalışma hakkı, eğitim hakkı, söz söyleme hakkı ve çok eşliliğin ilgasına yönelik kamusal alanı dönüştüren uygulamalar için mücadele etmişlerdir. 1923’te kurulan ve ulus devlet zemininde yükselen Türkiye’de, kadınların 1935 yılında elde ettiği milletvekili seçme ve seçilme hakkı kadın mücadelesi açısından azımsanmayacak bir kazanımdır. Bu bağlamda, genel

⁶ Kadın Mebuslar adlı oyunun ilk olarak M.Ö. 393’ün başlarında sergilendiği bilinmektedir bkz. Aristophanes, Giriş (Gören-Yavuz, 2019, xx).

⁷ Birinci dalga feminizm, on dokuzuncu yüzyılın sonları ile 1945 arasında kadınların oy hakkı için yürüttüğü birçok kampanyayı tanımlamak için kullanılır (Henig ve Henig, 2001:112).

anlamıyla 1935-1975 arası kadın hareketi kamusal hayatın içinde var olma mücadelesiyle meşguldür. Bu yıllarda kadın hareketi dernekler, hayır kurumları ya da kuruluşları çerçevesinde ilerleyerek tali bir yol izler. Diğer yandan seçme ve seçilme hakkının zaferiyle sonuçlanan siyasal hak kazanımı, kadın hareketinin belli bir süre sönümlenmesine ve sessizleşmesine yol açar. 1961 Anayasası'nın sağlamış olduğu görece demokratik ve eşit şartlar, kadın hareketinin sınıfsal bir yorumla hareket etmesine ve hatta 1975 yılında “*İlerici Kadınlar Derneği*”⁸ nin kurulmasına imkân sağlar. Derneğin bir kadın hareketi gerçekliği içinde ifadesi mümkün olabileceği gibi, Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) bir alt bileşeni olarak sınıfsal bir perspektifle kadın meselesine yaklaşması, onun siyasal parti kadın kollarından ötede bir yeri olduğunu gösterir.

Tüm kazanımlar, haklar ve mücadeleler sonucu kadın hareketinin varoluşsal amacına hizmet ettiğini ve bu bağlamda kıymetli bir yol aldığını söylemek söz konusu olmakla birlikte, kadınların gerek siyasal karar alma mercilerinde gerek partilerin üst kademelerinde ya da öncül rollerinde aktif ve etkin bir rol üstlendiği görülmemektedir. Örneğin, 1930'lardan itibaren kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olsa da cumhuriyet tarihi boyunca elde ettiği temsil oranı, parlamentoda %4,4 yerel yönetimlerde ise %1 seviyelerindedir (Bora, 2021: 117).

Bu açıdan, çalışmanın bundan sonraki seyri, literatürde kadın kolları ya da örgütlerinin siyasal hayatta hangi pratikler üzerinden güç elde edebildiği ya da edemediği; partilerin kadınlara ve kadın hareketine yönelik nasıl tutum aldığı üzerinedir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın önemi, partilerin kadın seçmenlerle ilişkisinin etkili bir yönde ilerlemesini sağlayan kadın kollarının, AKP özelinde ne anlama geldiğini; partinin kadın seçmenlerin sorunlarını hangi odak noktası üzerinden değerlendirdiğini ve bunun toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimindeki varlığını yorumlamaktır. Çalışma, kendini muhafazakâr demokrat olarak nitelendiren AKP'nin, muhafazakâr ideolojinin mihenk taşı olan aileyi ve onun taşıyıcı aktörü kadını örgütlenme yönteminde ve partinin buna yönelik verdiği önem düzeyinde anlaşılmasını ve kadın kollarına dair AKP'nin toplumsal cinsiyet dilinin açıklanmasını hedeflemektedir.

Araştırmanın Amacı ve Metodolojisi

Son 30 yılı aşkın bir zamandır kadınların politik alanda yer almalarındaki etkenler, temsil düzeyi ve siyasal alanın eril özellikleri üzerine pek çok tartışma yapılmıştır. Ancak kadınların siyasal katılımının mihenk taşı oluşturulan parti kadın kollarının ve bu örgütlenme içinde yer alan kadınların aynı derecede araştırılmamış olduğu görülür. Bu nedenle çalışmada, siyasal katılımın boyutlarını gözlemci, aracı ve siyasi mücadeleye yönelik eylemler olmak üzere üçe ayıran Lester W. Millbrath'ın (1965:18) yorumuyla değerlendirilmesi literatürdeki bu eksikliğin giderilmesine

⁸ Dernekle ilgili detaylı bilgi için bkz. Akal, 2003; Pervan, 2013; Uluer, 2022.

katkı sunmaktadır. Millbrath'a göre eylemler, insanları belirli bir doğrultuda oy vermeye ikna eden gözlemci, siyasi mitinge katılmak ve böylece bir liderle ilişki kurmak gibi aracı ve seçim kampanyalarında görev almak, aktif biçimde siyasi parti üyesi ya da siyasi bir makamda olmak gibi siyasi mücadeleye yöneliktir. Araştırmayı önemli kılan husus, parti kadın kollarının tıpkı bahsedilen eylemlerle hareket ettiğini ve bu eylem pratiklerinin partinin belirlediği mekân, sosyal aktivite ve konu başlıkları etrafında olduğunu göstermesidir. Bu bağlamda, görece özerk bir konumdaymış gibi görünen parti kadın kollarının araştırılması kayda değerdir.

Çalışmayı kıymetli kılan diğer bir özellik, kadın seçmenlerle etkin bir biçimde ilişki sürdüren kadın kollarının, AKP özelinde ne anlama geldiğini; kadın seçmenlerin sorunlarını hangi odak noktaları üzerinden değerlendirdiğini ve bunun toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden yeniden üretimini yorumlamasıdır. Çalışma, AKP'nin seçimleri kazanmasında “kalenin içten fethedilmesine dönük” başarısının muhafazakâr kadın algısında, örgütlenme biçiminde ve partinin buna yönelik ciddi anlamda verdiği önem düzeyinde anlaşılması ve parti kadın kollarının toplumsal cinsiyet diliyle açıklamaktadır.

Hem sosyal bilimlerin hem de politikanın öznesinin “erkek” olması savından hareketle, kadının politik toplumdaki ve karar alma mekanizmalarındaki görünürlüğüne noksanlığı, çalışmanın pozitivist paradigmadan ayrılarak yorumlayıcı ve eleştirel yaklaşımı da kapsayan feminist yöntemle ele alınmasını gerekli kılmıştır. Çalışma feminist metodolojik söylemle değerlendirilecek ve böylece pozitivistin öne sürdüğü sadece “gerekli somut verileri toplayarak” (Kuhn, 1994: 282) görüngüleri mercek altına almaktan ziyade, meselenin özünü anlamayı ve kavramayı amaçlamaktadır. Böylece feminist metodoloji, 1960'lardan sonra meşruluğu doğrulanmış yeni bir yöntemsel arayışın sonucudur (Kümbetoğlu, 2008: 21). Başka bir deyişle nicel ve nitel araştırmalar, gerçekliğin açıklanması ve gerçekliğin yorumlanması arasındaki temel fark üzerinden ilerler ve niteliksel araştırmada farklı yaklaşımlardan biri olan feminist epistemoloji ve yöntembilim, görünenin altında yatan özü anlama, gerçekliğin eşitsiz, karmaşık ve çatışmacı yapısını kavrama hedefindedir. Yani feminist metodoloji, kadınların günlük hayat pratikleri içinde sosyo-ekonomik politik yapılarla nasıl belirlendiğini, bu alandaki eşitsizlikler, ayrımcılık ve çelişkilerin ortaya konması ile mümkün olabileceği hedefine dönüşmekte (2008: 53); toplumsal olarak inşa edilen dünyayı, kadınların deneyim ve bilgileri aracılığıyla anlayabileceğimizi iddia etmekte ve bu nedenle Reinharz'ın (1992) ifadesiyle “içeriden bir bakış ve içeriden bilgi” ile kuralları belirlenmektedir. Çalışmada feminist yöntemin benimsenmesinin ana nedenleri arasında toplumsal hayatı ve sosyal gerçekliği daha eşitlikçi bir hale getirmenin yollarını araması; bu amaç

doğrultusunda ilk önce antipozitivist ve antipatriyarkal bir söyleme sahip olması;⁹ ayrımcı gündelik pratikleri ya da toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren bir niteliği olmasından dolayı dilin politik özünü ortaya koymasındır. Başka bir ifadeyle yöntem, salt bir neden-sonuç ilişkisinden ibaret olmayıp gündelik hayatın pratiklerini ve toplumsal ilişkilerin anlamlarını kavrayabilmeyi amaçlamaktadır. Harding, “geleneksel nesnel paradigmanın yeterli düzeyde olmadığını” (akt. Tanesini, 2012: 212) belirtir. Bu açıdan, feminist paradigma sadece gerçekliği anlama ve onu yorumlama gayesiyle değil, aynı zamanda kadınların deneyimlerini, eylemlerini, düşüncelerini ve günlük yaşam pratiklerini de anlama ve yorumlamakla hareket etmektedir (Kümbetoğlu, 2008. 53).

Sayıardan ziyade kelimelerle anlam bulan nitel araştırmalardan elde edilen bilgilerin güvenilirlik ve geçerliliğine yönelik literatürde yoğun tartışmalar (Dawson, 1979, 1982; Ginsberg, 1990; Kirk ve Miller, 1986; LeCompte ve Goetz, 1982) bulunmakta, son yıllarda nitel veri analizi sosyal bilimler alanında çok kullanılmaktadır. Miles ve Huberman’a (1994) göre nitel veri analizi verilerin toplanması, verilerin azaltılması, verilerin gösterilmesi, sonuç çıkarma ve doğrulama aşamalarından geçer. Toplanan veriler betimsel ve içerik analizi dışında söylem ve doküman analizi gibi tekniklerle de kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2011). Bu çalışma kapsamında da, uygulanan teknik doküman analizidir.

Belge analizi olarak da nitelendirilebilecek olan doküman analiziyle, çalışmanın inceleme nesnesini oluşturan AKP kadın kollarının yazılı belgelerinin sistematik bir biçimde analiz edilmesi hedeflenir (Wach, 2013). Bunu sağlayan materyaller arasında basılı ve elektronik kaynaklar olmak üzere parti kadın kollarının yazılı metinleri, broşürleri, parti programı, kitap ve dergiler bulunmaktadır. Nitel araştırmadaki çeşitli yöntemlerde olduğu gibi, çalışmanın metodolojisini oluşturan doküman analizi de inceleme nesnesi hakkında anlam çıkarmayı, anlayış oluşturmayı, verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin ve Strauss, 2008). Bu nedenle, ilk adım daha önceki araştırmaların incelenmesi ve alan yazının gözden geçirilmesidir. Dolayısıyla, çalışmanın odağını oluşturan materyaller arasında partiye dair pek çok yayın bulunmaktadır. Ayrıca, doküman analizi çalışmanın konusu olan AKP’nin politik eril dili nasıl ifade ettiğini, bunu yaparken kadınlara yönelik yorumlarını, yanlısımalı ayrıcalıklarını ve partinin kadına biçtiği rolün toplumsal cinsiyet rolleri temelinde nasıl inşa edildiğini ortaya koyması açısından önemlidir. Ancak, çalışmanın kapsamını içerecek biçimde kadın kollarına dair yayınlar, araştırma nesnesinin

⁹ Pozitivizmin nicelik odaklı yaklaşımı hiyerarşik ve baskıcı erkek ideolojisine dayanan bir bilim söylemi ile kadın sorunlarını, bunların önem derecesini dikkate almakta ancak kadınların deneyimlerini yansıtabilme becerisi sorgulanmaktadır. Kadınların siyasi katılımında rakamsal değerlerindeki artış pozitivist paradigma için yeterli bir veri olarak kabul edilirken, mevcut siyasi katılım içinde kadınların etkin bir role sahip olup olmaması, kadınların hangi değerler dizisi içinde yer bulduğu göz ardı edilmektedir. Bu bağlamda, feminist metodolojinin antipozitivist tutumu çalışmanın odak noktası açısından önemli ve yol göstericidir.

kavramsal merkezini oluşturan toplumsal cinsiyet olgusudur. Böylece çalışmanın kavramsal çerçevesi, toplumsal cinsiyet ve eril dil etrafında AKP kadın kollarına nasıl bir anlam yüklendiğini, kadın kollarının ne için varlık gösterdiğini söylem ve eylem düzeyinde bir nitel veri analiz yöntemi olan doküman analizi çerçevesinde irdelemektedir.

Literatür Taraması: Kadın Kolları Neden Bir İhtiyaç?

Siyasal partiler içerisinde kadınların ve erkeklerin nasıl örgütlenmesi gerektiğine dair tartışma 20. yüzyıl siyasetçilerinin ana gündemleri arasında yer alır. Bilhassa iktidar ilişkileri ve hiyerarşik güç açısından düşünüldüğünde Duverger (1993), kadın örgütlenmelerinin serbestlik kazanmalarının partinin bütünlüğünü tehlikeye sokacak rakip bir güç merkezi oluşturabileceği düşüncesiyle parti yöneticileri tarafından endişeyle yaklaşıldığını belirtir. Aynı zamanda yazar, (1993:52) kadın kollarının, gençlik hareketleri, spor kulüpleri, kültürel örgütler gibi partinin ana hücrelerini oluşturan temel unsurlar arasında değil, parti adına sempatanları bir araya toplayan veya üyelerin bağlılıklarını birleştirmeyi amaçlayan partinin çevresindeki yardımcı örgütlenmeler olarak nitelendirir. Bu yorum çerçevesinde, partilerin kadın kollarına ait plan ve programlarını tali meseleler ya da alt başlıklar altında ele alması şaşırtıcı değildir. Böylece görünen ile bilinen arasında ilişki hal ikircikli yapısını korur. Başka bir ifadeyle, kadın üyeler ya alt düzeyde kadın kollarındaki faaliyetlerde ya da üst düzey kademedeki kadın kolları temsilciliği gibi kadın kimliğiyle ilişkili görevlerde alır, fakat söylem düzeyinde parti içi kadın-erkek eşitliği vurgulanır. Dolayısıyla kadın kolları, partiler için vazgeçilmez bir unsur olmamakla birlikte, yardımcı bir örgütsel biçim olarak tanımlanabilir. Böylece partilerin kadın kollarına gerçek bir otonom ve karar serbestliği tanıdığı söylenemez. Kadın kollarına tahsis edilen sınırlı alan politikası, gençlik örgütleri için de geçerlidir. Bunun nedeni parti yönetim erkinin dışında herhangi bir parti alt örgütlenmesinin güçlenememesidir.

Kadın hakları savunucuları ve temsili demokrasi taraftarlarınca yönlendirilen kadın temsili sorunu siyasi partiler, ulusal hükümetler, STK'lar ve dahası İngiliz Milletler Topluluğu, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler tarafından ele alınmıştır (Lovendusky, 2002:10). İstatistikler dünyanın pek çok yerinde kadın temsiliyetinin yetersizliğini ve sorunun hâlâ modern dönemde yaşandığı gerçekliğini göstermektedir. Örneğin Pasifik, Asya bölgesi, hatta Avustralya da dâhil olmak üzere kadınların parlamentodaki koltuk sayısı %8,6 ile %8,7 arasında değişmektedir (Lovendusky, 2002:11) ¹⁰.

Öte taraftan kadın hareketinin toplumsal düzeyde elde ettiği kazanımlar siyasi partilerin seçmen kitlesi içinde kadınlara giderek daha fazla önem vermelerini gerekli kılar. Parti üyeleri,

---

¹⁰ Daha detaylı bilgi için bkz., Lovendusky, 2002.

kadınlara yönelik kota uygulaması gibi çeşitli ayrıcalıklar konusunda hevesli olmasa da, özellikle oy tabanı kemikleşmemiş ve bu bakımdan görece genç partilerin kadınlar arasında seçmen desteğini güçlendirmek ve bu seçmenlere hitap edebilmek adına parti yönetimince değişikliklerin uygulanmasına karar verilmesi mümkündür (Davidson-Schmich, 2006: 214). Kadın kolları örgütlenmeleri kadınların siyasal katılımını artırmak, siyasal karar alma organlarında eşitlikçi bir temsili sağlamak açısından siyasi partilerce önemli görülen bir mekanizmadır. Kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık olarak düşünebileceğimiz kadın kolları, aynı zamanda siyasetin bir erkek mekânı olarak resmedildiğinin de kanıtıdır. Öte taraftan demokratik ve eşitlikçi bir yaklaşımdan hareketle kadın organlarının mevcut konumları, siyasi partilerin topluma nüfuz etme gücünü ziyadesiyle etkilemektedir. Kadın kolları sadece Türkiye özelinde bir örgütlenme değildir, dünya genelinde de birçok partinin kadın kollarına benzer örgütlenmeler içerisine girdiği görülebilir (IPU, 1997).

1970'lerin sonu ve 1980'lerin başlarında, kadınlar siyasi partilerde politik etkinliklerini artırmaya yönelik ya siyasi partilerin tamamen dışında kalarak ayrılıkçı, ya da ana akım parti yapılarına katılıp entegrasyoncu iki alternatif strateji geliştirirler¹¹. İlki, zaman zaman ayrı “kadın partileri”¹² kurma veya seçimlerde “kadın listeleri” oluşturma girişimidir. Bu, kadınların resmi siyasi sistem içinde, ancak geleneksel “eril” partilerin dışında çalışmalarına olanak tanıdığından yüzeysel bir çekiciliğe sahiptir. Özellikle seçmenlerin en az yarısını oluşturan kadınların oy verme alışkanlıkları incelendiğinde, mevcut partilerle güçlü özdeşleşmeler geliştirme konusunda erkeklerle benzer şekilde davrandıkları ve cinsiyetin parti seçiminde nispeten önemsiz bir faktör olduğu açıktır.

İkinci alternatif yaklaşım ise parti içi kadın örgütlerinde yer alarak geleneksel partilere resmi katılımıdır. Batı Avrupa’daki çoğu parti, kadınlara katılma seçeneği sunarak ya da tüm kadın parti üyelerini doğrudan kadın grubuna kaydederek çeşitli türlerde özel kadın grupları oluşturur. Bu tür yapılarda çalışmanın avantajı, kadınların resmi bir siyasi partiye girmeye teşvik edilebilmeleri, ancak bunu erkeklerin bulunmadığı bir ortamda rahat bir şekilde gerçekleştirebilmeleridir. Böylece pek çok kadın örgütü hem parti yönetim organlarında temsil edilme hem de endişelerini doğrudan parti yönetimine iletme fırsatı elde eder. Örneğin, Hollanda’da, kadınlarla ilgili radikal bir gündem belirlenmesinde kadın kollarının önemli bir etkisi olduğu ileri sürülür. Benzer bir şekilde, çoğu Avrupa ülkesinden önce İsveç Sosyal Demokrat

¹¹ Kadınların siyasi temsil ile ilgili olarak feminist çalışmalar sadece kaç kadının temsil var olduğu gibi niceliksel bir analizle değil, aynı zamanda bu kadınların kim olduğu, kendilerini nasıl tanımladıkları, ne yaptıkları ve oraya nasıl geldikleriyle de ilgilenir (Lovendusky, 2002:8).

¹² Kadın partilerin amacı kadın taleplerini parlamentoya taşımak ve kadın siyasal temsilci sayısını artırmaktır. Yalıtılmış bir kadın partisi uygulaması, siyasal iktidarın cinsiyetinin niceliksel ve niteliksel egemenliği karşısında bir “kurtarılmış bölge/getto düzeyinde kalmaya mahkûm olacağı ve dönüştürülmesi gereken ilişki biçimlerinden kopacağı ve sistem dışına düşeceği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Yaraman, 2015:48-49).

Partisi'ndeki Kadın Federasyonu'nun gücü, kadın sorunlarının ve temsiline politik gündeme taşınmasını sağlamıştır (Henig ve Henig, 2001:45). 1960 gibi erken bir tarihte, kadın sorunlarıyla ilgilenen bir komitenin kurulması talep edilmiş; 1972'de parti lideri ve dönemin başbakanı Olaf Palme, temsile dair eksikliğin giderilmesinde parti içi kadın gruplarının parti politikasına doğrudan etkisi olduğunu vurgulamıştır. Buna rağmen, her daim parti kadın örgütlerine olumlu yaklaşıldığı öne sürülemez. Özellikle bu tür ayrı örgütlenmelerin, kadınları partinin merkezinden uzak tuttuğu, dolayısıyla kadınların izolasyonunu şiddetlendirdiği, sosyal faaliyetlere odaklanmalarına yol açtığı ve politik bir aktör vasfının yitirilmesine katkı sunduğu için eleştirilmektedir. Örneğin Perrigo (1996: 121), doğrudan herhangi bir yetki ya da temsil hakkı vermeksizin kadınların partinin ana organlarından koparıldığını ileri sürer. Bunun sonucunda parti merkez ve yerel yapılanması erkek hâkimiyetinde ve himayesinde olduğundan kadınlar neredeyse hiç yer almaz. Buna dair Eva Kolinsky (1993: 128), Almanya'da siyasetteki ayrı "kadın kulvarının" parti merkez örgütlenmesi üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu ve bu bağlamda kadınların siyaseten güçlü konumlara erişiminin zorlaştığını savunur. Benzer bir biçimde Kolinsky (1993), özellikle İngiltere ve Almanya üzerine yaptığı çalışmada, siyasi bir güç ya da baskı aygıtına sahip olmadan kadın örgütlerini, yüceltilerek bahsedilen ve çay yapmaktan sorumlu sosyal gruplardan biraz daha fazlası haline geldiği; böylece kadınların "fitratına uygun" rolleri üstlenerek erkek önyargılarını doğruladığı ve pekiştirdiği için eleştirmektedir.

Tüm bunların ötesinde kadınlar tarafından benimsenen başka bir yaklaşım ise geleneksel siyasi parti yapılanmalarının içine tamamen dâhil olmaktır. Bu strateji, 1970'lerin sonu 1980'lerin başından bu yana, yeni feminist hareket dalgası tarafından politize edilen çok sayıda kadının ana akıma dâhil olmaya ve partileri içeriden değiştirmeye çalışmasıyla yaygınlaşır¹³. Merkez siyasi partilere katılmanın avantajı, kadın meselelerini ve temsiline daha ciddiye almaları için parti liderine içeriden baskı yapılabilmesidir. Ancak bu stratejide başarılı olmak, eril siyasetin "oyun kurallarına" ve böylece düzenin yeniden üretilmesine katkı sunmak anlamına geleceği için eleştirilmektedir. Dolayısıyla siyasette cinsiyetsiz bir kimliğin oluştuğunu ya da parti kültürünün içeriden değişerek kadın dostu bir bakışa sahip olduğunu ileri sürmek pek mümkün değildir. Aksine kadın üyelerin oyunun kurallarına ayak uydurma çabaları zamanla erkek meslektaşlarıyla aynılaştıklarına ve böylece "dişiliksiz siyaset" in¹⁴ devam etmesini sağlar. Lovenduski ve Norris'in (1993:14) Batı Avrupa'daki siyasi partilere ve kadınlara yönelik çalışmalarında ifade ettikleri gibi, talepkâr kadın mücadelesi olmaksızın hiçbir parti daha fazla kadın aday gösterme

---

¹³ İskandinav ülkelerinde kadınların geleneksel parti yapılarına entegrasyonu çok daha erken bir tarihten itibaren uygulanabilir bir strateji olarak savunduklarını belirtmek gerekir (Henig ve Henig, 2001: 46).

¹⁴ Ayşegül Yaraman'ın (2015) "Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili" eserinde kullandığı ve açıkladığı dişiliksiz siyaset kavramına binaen kullanılmıştır.

çabasında değildir. Buna ek olarak, hem yasama ve yürütme dışındaki kadın örgütlerinin hem de partideki kadın kollarının cinsiyet kotasının oluşturulmasında rol oynadığı tespit edilebilir (Antic' ve Gortnar, 2004: 77–78; Jones, 2004; Krook, 2004: 63). Benzer biçimde Caul'un (1999) “*Women's Representation in Parliament: The Role of Political Parties*” makalesi, yerleşik demokrasilerde parti tabanı içinde kadın aktivistlerin varlığının kadınların terfi alabilmelerine yardımcı olduğunu gösterir. Bu nedenle kadın kollarının/örgütlerinin partilerin cinsiyet kotasına bağlı kalmalarına yönelik baskı kurmasında etkin bir rol oynadıkları varsayılabildiği gibi (Dahlerup and Nordlund, 2004: 97), bir partinin lider kadrosundaki kadın sayısı, partinin ilk etapta cinsiyet kotasına dair tavrını da ortaya koyar (Caul, 2001) ¹⁵.

Parlamentolar ve yönetim kurulu odaları gibi esas itibariyle kadının yokluğuyla tanımlanan, erkekler tarafından geliştirilen, kontrol edilen ve değerlendirilen kurumlarda ya da sayısal ve yapısal olarak erkeklerin egemen olduğu kuruluşlarda (devlet yapısı da dahil olmak üzere) marjinal sayıda katılımcı olmanın nasıl bir fayda sağlayacağı (Pateman, 1982:1), kadın hareketinin siyasal şekillenmesine ve ilerlemesine yönelik önemli bir sorudur. Buna dair argümanları iki şekilde değerlendirmek mümkün. İlki, kadın katılımının sayısı ile müzakere kalitesi arasındaki korelasyon; ikincisi, siyasette aktif olan kadınların genç hemcinslerine rol model olduğudur (Paxton ve Hughes, 2014: 16). Ancak politik ve cinsiyetçi bir mekânın yapısal dönüşümü için bu varsayımların yeterliliği sorgulanır.

Türkiye’de 1980 sonrası toplumsal hareketler içinde feminist kadın hareketinin öncül rolü, Türkçe akademik yazında feminist analizlerin varlığı ve feminist kitaplardaki çeviri sayısının artışı kadın çalışmalarının giderek yoğunlaşmasına neden olmuştur. Dahası 1990larda İslamcı bir parti olan Refah Partisi (RP) ile kadın kollarının meydanlarda görünürlüğü, sonrasında AKP’nin seleflerinin izdüşümünden ayrılarak hareket etmesi ve kendi kadın kitlesini oluşturması Türkçe yazında ağırlık verilen konular arasında yer alır. Bunlardan bazıları arasında Yonca Altındal’ın (2007) “*Kadının Siyasal Katılımı Bağlamında Partilerin Kadın Kollarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi*”, Eleni Agrafa’nın (2013) “*Participating for a Change: Political Activism of Women in the AKP's Woman Branches*”, Arzu Bozdağ Tulum’un (2014) “*Kadınların Siyasi Yaşama Katılımında Kadın Kolları*”, Zarif Songül Göksel’in (2015) “*Türkiye’de Kadınların Kamusal Görünürlüğü ve Etkinliği Bağlamında Siyasi Partilerin Kadın Kolları: Mecliste Temsil Edilen Siyasal Partilerin Kadın Kolları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*”, Aslı Yıldırım’ın (2019) “*Siyasal Parti Kadın Kollarının Seçmen Davranışına Etkisi: Kocaeli İzmit Merkez İlçe Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme*”, İsa Uslu’nun (2019) “*Siyasal Partilerin Kadın Kollarının Siyasal*

¹⁵ Örneğin, Türkiye özelinde son yirmi yılın iktidar partisi olan AKP’nin 2001 yılında kurucu üyelerine bakıldığında kurucu listesi bu bakımdan anlamlıdır.

Yaşamdaki Konumu: Denizli Örneği” çalışmaları örnek verilebilir. Altındal, Türkiye’de kadının siyasal katılımının anlaşılması için parti kadın kollarının mevcut durumlarının, hedeflerinin ve etkinliklerinin incelenmesi gerektiği fikrinden yola çıkmakta; Agrafa, AKP’deki kadınların RP’deki İslamcı kadın hareketinden radikal bir kopuş sergilediğini ve RP’de kadın örgütlenmesinin kendi dar toplumsal alanında Allah rızası için çalıştığını; fakat AKP kadın kollarında kadınların motivasyonunun kendi hayatlarında ve politikada değişim yaratma arzusu olduğunu belirtir. Tulum, bir saha araştırması olarak Malatya’da üç büyük partinin (AKP, CHP, MHP) kadın kollarını incelemekte; Göksel ise siyasi parti kadın kolları örneği bağlamında kadının siyasetteki eksik temsili ve kamusal alandaki pasif görünürlüğünü tartışmaktadır. Bu açıdan Türkiye özelinde, kadınların siyasete katılımına etki eden unsurlardan biri olarak “parti kadın kolları”nın öncül bir role sahip olduğu değil, “siyasal getirileri düşük işlerin yapıldığı bir birim” (Çaldır, 2011: 68; Sancar, 2000: 212) olarak düşünülmesi dikkat çekicidir. Başka bir deyişle, siyasi karar alma mekanizmalarında kadın oranlarının düşüklüğü, kadınların siyasetin içinden/mutfağından yetişmeden parti liderlerince atanmalarıyla sonuçlanır. Dolayısıyla Şirin Tekeli’nin (1982:159) batı demokrasilerindeki partileri de ele aldığı yapıtında açıkladığı üzere, siyasal partiler direkt kadınların politika geliştirmelerine karşı bir engelleme politikası benimsememekte, ancak bununla birlikte, onları politik sorumluluk içerecek vazifelerden ziyade “paternalizm” izlerini taşıyacak bir biçimde övmek, baş tacı yapmak ve idari sorumluluğu bulunan zahmetli ve rutin işlerle görevlendirmek eğiliminde hareket eder. Diğer taraftan Tekeli’ye (1982) göre Duverger, rejim değişse ya da farklı rejimlerde kadın kolları farklı yapılar halinde faaliyet gösterse de temelde bu kaygı her tip siyasal partiye içkindir. Muhafazakâr ya da dinsel temelli siyasal partiler açısından baktığımızda, genel olarak parti bünyesinde kadın kollarının ya da kadınların ayrı örgütlenmesinin kabul edildiği söylenebilir. Sancar-Üşür (1997), bunun nedenini cinsiyete dayalı iş bölümünün meşruluğuna inanılmasına; kadın-erkek arasındaki eşit statüden ziyade eşit değer ilkesinin benimsenmesine dayandırır. Bu bağlamda, Türkiye’de partisini gerek söylemlerinde gerek parti programında “muhafazakâr demokrat” bir kimlikle tanımlayan siyasal partilerin kendi içinde kadın örgütlenmesine gittiği görülür. Böylece çalışmanın inceleme nesnesi olan AKP ve onun alt örgütlenmesi olan kadın kolları ile kurduğu ilişkiyi bu veçhede nesnel bir zemine oturtmak mümkündür.

Türkiye’de Kadının Siyasi Temsiline Dair

Yeni modern ulus devleti, cumhuriyet ilkeleri temelinde, çağdaş devletler seviyesinde ve demokratik bir yönetim altında kurulma hedefindeydi. Böylesi bir yönetimin başat değerleri arasında ilkin iktidarın halk tarafından seçilmesi yer alır. Dolayısıyla yurttaşlık bilincinin yerleşmesi ve gelişmesi için kadınların da erkekler gibi seçme ve seçilme hakkına sahip olması

gerekir. Bu bağlamda, Cumhuriyet'in ilanı sonrası kadınların elde ettiği siyasi kazanımlar 1930 yılında belediye seçimleridir. Ardından 1933 yılında köy muhtarı ve heyeti seçim hakkı gelir. Yerel düzeyde tamamlanan siyasal adımlar, 1934 yılında genel seçimlerde kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesiyle sonuçlanır. Böylece hane (*oikos*) dışında politik topluma (*konionia politike*) değen ve onu etkileyebilen bir aktör olarak siyasal kimlik kazanan kadın, siyasi partilerce dikkate alınmaya başlar. Ancak bu eğilim kadınların siyasette önemli bir yer edindikleri anlamına gelmez.

1990lar Türkiye'si bir kadın başbakan ve içişleri bakanı ile tanışır.¹⁶ Fakat bu, siyasete kadın eli değdiğine değil; eril dilin, söylemin ve kodların siyasette kemikleştğine işaret eder. Zira “*Erkek gibi kadın*” olmanın ve kalmanın yegâne değişmez kuralı güçlü olmaktır. Cinsiyetler bağlamında güç ise katı ve sert olmakla ilişkilendirildiğinden “*doğası gereği*” bir kadın “*narin ve zarif*”tir. Dolayısıyla bir “*erkek işi*” ancak erkekle ya da erkek gibi davranmakla (-mış gibi olmak) mümkündür.¹⁷ Bu açıdan bakıldığında, iyi bir akademik geçmişi olması Tansu Çiller'i erkekler karşısında güçlü kılarken, grup konuşmalarında kullandığı “*eril dil*” onu “erkek gibi ya da mert” kadın yapmaktaydı. Bunun yanında özellikle dönemin cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel'in “baba” imgesine karşılık başbakan Tansu Çiller'le “ana” kelimesi bir siyasi söyleme dönüşecektir. Böylece modern batılı bir kadın imgesiyle yola çıkan Çiller'in, siyasette kalıcı bir aktör olabilmek adına geleneksel imgelere ve toplumsal cinsiyet rollerine sarıldığı söylenebilir. Ana imgesi bu bağlamda fedakârlığı, özgeciliği, düşünmeden kendini milletine adayan saf kadın portresi çizmekteydi. Öte taraftan ana söylemi zaman zaman “bacı” olarak karşımıza çıkmakta ve Çiller böylece, erkek fantezisinin konusu olmayan dokunulmaz kadın kategorisiyle siyaset içinde kendine yer bulabilmekteydi. Dolayısıyla siyaseten bir özne olmak toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız değildi. Bunlar arasında *iyi anne, iyi eş, iyi ev kadını* gibi somut görevler, *makul, uyumlu ve anlayışlı vatandaş* gibi soyut beklentiler bulunmaktadır. Bu bakış açısından hareketle, kadının kamusal bir etkinlik olarak siyasette “erkeksi” varlığı onun cinsiyet rollerine dayalı toplumsal iş bölümünden bağımsız olabildiği anlamına gelmemektedir. Başka bir ifadeyle, modern dönemde *oikos*'tan *koniona politike*'ye geçiş için kadınlar erkeklere nazaran mülk sahibi olmak gibi sadece somut değil, *erkeksi* olabilmek gibi soyut şartları da yerine getirmelidir.

¹⁶ Tansu Çiller ilk kadın başbakan ve Meral Akşener de ilk kadın içişleri bakanıdır.

¹⁷ Benzer bir yorum açısından bkz. Serpil Sancar'ın (2018) “Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması Geniş Özet”, yine Sancar'ın (2020) “Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması 2018-2020 Güncellemesi”, Özgür Güldü ve Müge Ersoy-Kart'ın (2009) “Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar” ve Yonca Altındal'ın (2009) “Erkeksi Siyasetin ‘Erk’siz Dublörleri”.

2001 krizi sonrası 2000'ler Türkiye'sinde o güne kadar kronikleşmiş ve kristalize olmuş siyasal, toplumsal ve iktisadi krizlerden çıkış yolu aranır. Dolayısıyla politik hayatın eskittiği tüm siyasi partiler, 2002 genel seçimleriyle ciddi bir hezimete uğrar. Bu bağlamda AKP, seçmen kitlesi için zor koşulları çözecek reçeteye sahip yeni kurulan tek partidir. Bununla birlikte, partinin seçim beyannamesinde (AKP, 2002) toplumun tüm kesimlerini kucaklayan tutumuyla dil, din, soy ve sosyal statüden bağımsız, herkesin kanun önünde eşit ve kanunun koruyuculuğu altında özgürce yaşaması ve siyasete katılımı; demokratik ve ilkeli bir siyaseti garanti etmesi kötü gidişatı durduracak vaatler arasındaydı. Diğer taraftan hayatın yükünü erkeklerle birlikte üstlenen fakat hak ettiği statüye ulaşamayan kadının sorunlarının çözümüne dair *Kadınlara Karşı Her Türli Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*'nin uygulanması adına gerekli düzenlemelerin kadınların lehine gerçekleştirileceği kadın seçmenler açısından önemli bir vaatti.

Tüm bu ilerici retorikle birlikte AKP, muhafazakâr kimliğe sahip bir parti olduğunu seçim beyannamesinde ve dolayısıyla söylemlerinde de vurgular. Bu minvalde kadına dair meselelerin beyannamede “aile, kadın ve gençlik” başlığı altında değerlendirilmesi kadının yetiştirilecek nesillerle aile arasında bir tampon bölge olarak yorumlanmasını kolaylaştırır. Dolayısıyla AKP'nin demokrasi yanlısı bir tutumla hareket etmesini/edeceğini beyan etmesi, toplumsal örüntüyü eril dilden ve siyasetten kurtaracağı anlamına gelmez. Bu bağlamda, çalışmanın inceleme nesnesi olan AKP'de kadınların ikincil ve ardıl bir pozisyonda kalması sadece siyaset için değil, ataerkil erkek egemen toplumsal ilişkilerinin yarattığı ve her gün yeniden üretilen konfor alanı için de gereklidir. Böylece, parlamentoda süregelen az kadın vekil sayısının işlevsel bir biçimde süreklilik kazandığı, kadın vekillerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkilendirilen konularda görevlendirildikleri ve kamusal faaliyetlerde karar alma mekanizmalarından uzakta tutulduğu söylenebilir. Yani, *koniona politike* içinde görünen ve söz söyleme hakkını elde eden kadın ontolojik olarak hala *oikos* sınırlarıyla çevrelenmiştir. Elbette, siyasi partilerin kadın için, kadın adına ve kadına rağmen retoriğini devam ettirmesinde cinsler arası iş birliği ve bu açıdan parti kadın kollarının aktif rolleri göz ardı edilmemelidir. Erk'siz ve dişiliksiz siyaset sarmalında, *insan doğasının* gerekçe gösterilerek kadınlara siyasetin alt kademelerinde nasıl ihtiyaç duyulduğu ve bu ihtiyaca binaen aktif rol veren AKP kadın kollarının işleyişı çalışmanın devamında değerlendirmeye alınacaktır.

Millî Görüşten AKP'ye Bir Miras: Kadın Kolları

Kadın Kolları deneyimi ilk kez 1953 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bünyesinde oluşturulmuştur. Ancak 12 Eylül 1980 askeri darbe sonrası yasaklanan ve daha sonra 1995 yılında “kadın kolları kurma” yasağının kaldırılmasıyla parti teşkilatlarında görmeye başlanılan kadın kolları yapılanması, kuruluşundan bugüne kadar kadının siyasal yaşama katılımı açısından

önemlidir. Buna rağmen, hem toplumsal süreçlerin eril bir zeminde yükselmesi hem de siyasette erkek egemen zihniyetin varlığı ve sorunlarının baki oluşu kadınların siyasal katılımını arttırmak açısından yeterince katkı sunmamıştır. Hatta 54. Türkiye Hükümeti olan Refah Yol Hükümeti'nde erkek rakipleri karşısında Çiller “ana” ve “bacı” imgelemiyi cinsiyetini avantaja çevirerek toplumsal cinsiyet şablonuna uygun düşen kadın algısını (Arat, 1998) yansıtmış; siyasette ise “cesaret, kararlılık ve militarizm”¹⁸ (Demirkürek, 2011: 151) gibi vasıfları içeren “erkek gibi karar veren dinamik bir kadın” (Bildirici, 1998: 229) imajına sahip olması gerekmektedir. Böylece sağ partiler bir yandan toplumsal ve kültürel kadın rolünden uzaklaşmadan muhafazakâr kitlelerin oylarını alabilecek, diğer yandan egemen eril dil aracılığıyla politik dünyada bir savunma mekanizması geliştirmiş olacaktır.

Türkiye’de siyasi partilerde kadın kollarının hukuki ve fiili konumlarına dair yasakların kaldırılması sonucu kadınların reel politikada sahaya indiklerini ve aktif bir rol üstlendiklerini ilk örneği RP’de görürüz (Baykal, 2017). Bu noktada RP’nin bir alt kolu ve öte taraftan partinin kitleliliğine cinsiyet temelli hizmet eden *Refah Partisi Hanımlar Komisyonu* deneyiminin öneminden bahsetmek gerekir. 1990’lar Türkiye’sinin tartışmalı konularından biri olan “türban/başörtüsü” sorunuyla yakından ilgilenen RP, sonrasında *Hanımlar Komisyonu* biçiminde örgütlenecek kitlenin kadın tabanını bu toplumsal ve siyasal olayla yakalama fırsatı bulmuştur. Kadınların partiye 1987 yılı itibariyle üyeliklerinin kabulünün ardından, 1990 yılının başlarında *Hanımlar Komisyonu* resmi düzeyde partinin kadın örgütlenmesi olarak kurulur¹⁹. Artık Millî Görüş’ün ne olduğunun anlatılmasına ve tanıtılmasına dair sistematik ve organize bir yol açılmıştır. Bunun yanında komisyon, yenedünya düzeninde sesini yükselten kadın hareketlerinin feminizan tutumundan kendini soyutlayarak, kadınların karşılaştıkları sorunları tespit etme, bunlara dair çözüm bulma, kadının toplumsal yaşamda hak ettiği yeri almasına yönelik çalışmalarıyla ilerlemektedir. Komisyonun sistematik bir şekilde örgütlenmesindeki en kritik noktalardan biri, örgütlenme hedefinin “her yer” olarak belirlenmesidir. Dolayısıyla parti teşkilatının il düzeyinde başlayan yapılanması ilçe, mahalle, cadde, sokak ve hatta apartman olarak alt birimlere ayrılmış; bütün bu yapı içerisinde ulaşılmadık birim bırakılmaması amaçlanmıştır (Özbek, 1996:86). Özellikle 27 Mart 1994 seçimlerinde *Hanımlar Komisyonu*’nun göstermiş olduğu aktif katılım,

¹⁸ Türkiye siyasetinin ana başlıklarından biri olan Kürt Meselesi, 1990’lar siyasi rotasına imza atmıştır. Bu dönemde sivil üstünlüğün yerine silahlı kuvvetlerle iyi ilişkiler kurma çabasında olan Çiller hem sivil-asker ilişkilerdeki dengeyi asker lehine çevirerek militarist tutum sergilemesi siyasi bir zafer elde etmeyi ummaktadır (Cizre, 2002: 203). Ancak bu durumu Cizre (2002:206) özgüven eksikliği olan otoriter bir lider olmasıyla açıklamaktadır.

¹⁹ “...İslami hareketin ana gövdesi sanıldığı gibi aksine, mevcut sistemi devirmeyi filan düşünmüyordu ve baştan itibaren, tepeden tırnağa erkeklerin egemenliğindeydi. İslami hareketin ve dolayısıyla İslamcı erkeklerin bütün bu yükseliş yıllarında kadınların önünün hiçbir şekilde açılmamış olması manidardır. RP kapatılana kadar tek bir kadın bile milletvekili adayı gösterilmedi; belediye başkanı olmadı; belediye meclislerine seçilmedi; il yönetimlerine getirilmedi”. (Çakır, 2000: 29).

tabiri caizse kapı kapı dolaşması, partiyi destekleyici bir tavırla seçmen kitlesine ulaşması, böylesi bir kadın yapılanmasının kabul görmesinde önemli bir etki olarak karşımıza çıkar. Buna ek olarak, *Hanımlar Komisyonu*'nda kadınların ev hayatlarını da aksatmayacak biçimde ücret almadan aktif çalışmalarının en önemli motivasyon aracı, faaliyetin “Allah rızası” için yapılmasıdır.

1994 Belediye Seçimleri'nde başarı elde ederek İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Recep Tayip Erdoğan'ın “(...) Kadınsız tarih yazılamaz. Ancak geçmişteki sosyal hareketler kadını meydana çağırırken, hep, kadınlığınızı evde bırakmak şartıyla çağırma yanlışına düşmüşlerdir. Biz bu yanlışa düşmek istemiyoruz.” (Nehir, 1994:29) amacıyla hareket eden partide ve *Hanımlar Komisyonu*'nda olmak, kadınların ev ya da başka bir ifadeyle özel alan dışında sosyal, kültürel ve hatta siyasal bir kimliği kazanmalarına ve kamusal alanda güçlenmeleri demektir. Ancak kazanılmış siyasal bilinç ve kimlik, toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanması, aksaması ve hatta değiştirilmesi anlamına gelmez. Refah Partisi deneyiminin çalışmanın öncül noktalarından biri olmasının nedeni, Millî Görüş geleneği içinde yetişen ancak sonrasında bu kimliğe ait gömleği çıkardığını iddia eden AKP'nin, selefının kadın kolları tecrübesinden ve pratiğinden fazlasıyla yararlanmasıdır.

Evin Dışında Evde Olmak: AKP Kadın Kolları

AKP'nin en başta kendi kimliğini ortaya koyması toplumsal ilişkilerin tahsisinde, siyasal ilişkilerin yeniden kurulmasında ve iktisadi reçetenin sunumunda önemliydi. Çünkü RP ve Millî Görüş geleneği içinden çıkarak kendisini gelenekselcilere karşı yenilikçi bir pozisyonda ilan eden kurucuların, hem Türkiye içinde hem de uluslararası arenada sesini bu kimlikle duyurması lehte bir tavidir. Ancak olumlu söylemlere rağmen partinin hem kuruluş tüzüğünde hem de sonrası 2019 tarihli parti tüzüğünün teşkilat yapılanmasında kadın/kadın kolları ibaresi “Yan Kuruluşlar” başlığı altında Gençlik Kolları'yla birlikte yer almaktadır. Tüzükte 83-86. maddeler arasında yer alan kadın kolları, parti teşkilatının kademeleri arasında bulunmuş ve söz konusu maddelerde, kadın kollarına üyelik, üyeliğe mahsus defterler, teşkilat kademe organları (il, ilçe ve belde kuruluşları), bunların oluşumu, delegeler ve kongrelerine ilişkin hükümler ile üyelerin yetki ve görevlerine dair bilgiler açıklanmaktadır. AKP'de kadın kollarına yüklenen anlamın içeriğine hâkim olabilmek için partinin aynı zamanda kadına dair politikalarını hangi bağlamda değerlendirdiğini irdelemek gerekir. Bu açıdan parti programında “Temel Hak ve Özgürlükler” kısmında “*Kadın, çocuk ve çalışma hayatına ilişkin hak ve özgürlük alanlarında uluslararası standartların ülkemizde eksiksiz*” uygulanacağı ifade edilmiş ancak bunun hangi politikalar çerçevesinde icra edileceği belirtilmemiştir. “Sosyal Politikalar” ibaresi “Kadın” alt başlığında kadının “*sadece toplumumuzun yarısını oluşturdukları için değil, her şeyden önce birey ve sağlıklı nesillerin*

yetiştirilmesinde birinci derecede etkin oldukları için (...) partimizin öncelik verdiği konudur” denilmektedir. Bunun yanında kadınlarla ilgili dernek, vakıf ve sivil toplum örgütlerine destek sağlanacağı, kadına yönelik şiddetin cinsel ve ekonomik istismarın önleneyeceği parti programında yer almaktadır. Aynı alt başlık altında kadınların kamusal hayata katılımının ve bu amaç doğrultusunda kadınların partiye üye olmalarının ve siyasette faal rol oynamalarının özendirileceği belirtilmektedir. “Aile ve Sosyal Politikalar” alt başlığında, aile içi şiddetin mağduru olan kadın ve çocuğun kanuni düzenlemelerle korunacağını, kadın ve aile konusunda hizmet veren kamu kurumlarının yeniden düzenleneceği vaat edilmektedir. Genel anlamıyla kuruluşundan itibaren parti tüzüğünde kadın kollarına dair bir fark gözlemlenemez. Partinin iktidara geldiği 2002 yılı seçim beyannamesinde (s: 84) kadın sorunları arasında eğitimsizlik, ekonomik sorunlar, sosyal güvenceden yoksunluk, aile içi şiddet, sağlık sorunları ya da gelecek kaygısı gibi insan ve vatandaş olmanın getirdiği temel öğeler bulunur. Buna rağmen, aynı seçim beyannamesinin kadın sorunları başlığının hemen devamında kadın sorunlarının giderilmesinin “*sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi ve ailede mutluluğun sağlanması*” için gerçekleştirilmesi belirtilir. Benzer biçimde, *2016 AKP Parti Kadın Kolları Bilgilendirme Kitapçığı* (s: 60-1), “Saha Çalışmaları” bölümünde partinin ak kadınlardan (kadın kolları üyeleri) beklentileri sıralanır:

“AK Parti’nin en farklılık yaratan özelliklerinden biri de her zaman ve her yerde sahada aktif ve görünür olmasıdır. Ülkemizin her mahallesinde irtibat bürolarımızla, meydanlarda sokaklarda semt pazarlarında ak noktalarımızla, ülkenin adeta kılcal damarlarına nüfus eden ev sohbetlerimizle hep sahadayız. (...) Ev ziyaretlerimizde de örf ve adetlerimizi unutmamalıyız. Bizi misafir eden ev sahibemizin ev düzenine ve temizliğine saygı göstererek eve girmeli ve ev sahibesinin bizi misafir ettiği bölüm dışına çıkmamalıyız.”

Böylece parti kadın kollarındaki ak kadınlar, Millî Görüş geleneğinden intikal eden ev ziyaretlerinde, ev içi bakım emeği sorumluluğu çerçevesinde evin sahibinin “kadın” olduğu, partinin yoksul sınıfların toplumsal değerlerine dokunmadan “gönüllerini hoş etmeleri” belirtilir. Aynı zamanda yukarıdaki paragraf, büyük şehirlerdeki yoksul vatandaşlarla benzer davranış paternlerinin sergilenmesi gerektiği ve kitapçığın devamında ise saha çalışmalarında *kiyafetlerini özenle seçmeleri, sade renkli ve ciddi kiyafetleri* tercih etmeleri telkin edilir. Bu çerçevede parti kadın kolları, yüz yüze olarak seçmenin kendi mekânı ve koşulları içinde onu muhatap alarak, sempatiyle ve sadelikle yaklaşarak gönülden gönüle köprü kurma vazifesini yerine getirir. Öte taraftan bu hizmet mücadelesi hem bu dünyaya hem de ahirete çalışmak anlamına geldiğinden “*halka hizmet, hakka hizmet*” sloganıyla vurgulanmaktadır. (Güneş-Ayata ve Tütüncü, 2008: 370).

Genel anlamda parti programında kadın konusuna dair önemli noktalara değinilmesiyle birlikte, aynı durumun gerek hükümet programlarında gerek acil eylem planlarında yeterince yer bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Öte taraftan partinin hem kendini açığa çıkardığı ideolojik bagaj hem de toplumsal cinsiyet eşitliğine dair söylemleri kadına dair bakış açısının parti programında ifade edildiği gibi uluslararası standartlar düzeyinde olmadığını ortaya koyar. Başka bir deyişle, 2002 yılında iktidara geldiğinde partinin iddia ettiği toplumsal birliği sağlamaya dönük politik jargonun zaman içerisinde dönüştüğü söylenebilir. Bu noktada parti yönetiminin yan bir kuruluş olma sıfatını koruyan parti kadın kollarının, siyasal iktidarın kadına yönelik söylemlerinde eleştirel bir baskı organı olmadığı, aksine kadını, aile ve çocuk üzerinden değerlendiren savları tamamen kabul ettiği görülmektedir. AKP 2019 yılında Genel Merkez Kadın Kolları Başkanlığı'nın düzenlediği “*Uluslararası Yönetimlerde Kadın Şurası*”nda Emine Erdoğan'ın konuşmasında, partiler için kadın kollarının ve kadın üye çalışmalarının hem vazgeçilmez olduğu göstermiş ancak kadınların parti çalışmalarında yer alırken aileden vazgeçmemeleri gerektiği hususu vurgulanmıştır (Sputnik Türkiye, 2019).

“Ak Parti Kadın Kolları, 5 milyona yakın üyesiyle dünyanın en büyük kadın örgütüdür. Bu dünyada emsali olmayan bir başarıdır. Kadınlarımızın varlığı, partimizin taşıyıcı kolunu niteliğindedir. AK Parti'nin uzun soluklu başarılı siyasi hayatı, kadınlarımızın alın teriyle yoğrulmuştur. Vatan sevdasıyla çıktığımız bu yolda, AK Parti Kadın Kolları, davamızın lokomotifidir. (...) Ben, kadının güçlenmesini, ailenin mukavemeti ile ters orantılı görmüyorum (...) Güçlü aileler, toplumumuzu adeta demirden bir kale gibi koruyacaktır. Ailenin güçlü olduğu toplumlar, yıkıcı tehditlerden kolay kolay etkilenmez. Biz, kadın meselesine yine kendi medeniyetimizin eczanesinden reçetelerle yaklaşma gayretindeyiz. (...) bugüne kadar kadınlara, aile hayatı ile iş hayatının birbirine engel teşkil ettiği telkin edildi. Yani kadınlar kariyer yapacaksa evini, aile hayatına odaklanacaksa işini bırakması gerektiğine inandırıldılar. Oysa hayatta böyle sentetik ayrımlar yoktur. Ticaret kervanları yöneten Hazreti Hatice'yi, topluma fıkıh konusunda rehberlik eden Hazreti Ayşe'yi nasıl unuttuk? Anadolu'nun sosyal hayatına yön veren Bacıyan-ı Rum'u tarih sayfalarından çıkaracak mıyız? Kadınları hayatın değişik alanlarında yer almaya davet etmek, kendi tabiatlarıyla bağlarını kopartan bir neden olarak görülmemelidir. Biz, medeniyetimizden aldığımız referansla bu ikisinin birlikte mümkün olduğunu, kimsenin anneliği fena etmek zorunda olmadığını söylüyoruz.”

AKP Kadın Kolları'nın faaliyet raporları incelendiğinde ise lider kültürünün her daim vurgulandığı söylenebilir. Örneğin, 2008-2012 AKP Kadın Kolları Faaliyet Raporu'nda (s: 12, 16, 19) “Başbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın himayelerinde” ibaresi pek çok yerde geçer. Özellikle toplantılarla ilgili bilgi akışında yapılan bu vurgulamalar, kadın kollarının politik bir

varlığı ve özerkliği olmadığını, aksine parti liderinin çevresinde bir uydu gibi hareket ettiğini ortaya koyar. Öte taraftan raporların başında Erdoğan’ın sesleniş yazısında (s: 3) kadının ontolojik varlığından ziyade kendini adayın bir nefer misali ifade edilmesi, kamusal alana çıkan kadınları “ülkesine milletine ve davasına fedakârca hizmet eden hanım kardeşlerim” olarak tanımlaması, Erbakan’ın 1990’larda RP’nin iktidar olma yolunda kadınlar için ifade ettiği “davanın motoru” vurgusunu hatırlatmaktadır. Buna ek olarak Erdoğan, kadın kollarının bir süs, bir vitrin bir aksesuar olarak değil, (...) ülkenin kaderinde, bugününde ve yarınında etkin olabilmesini sağlamak amacıyla kurulduğunu ve her daim “hanım kardeşleriyle” birlikte yürüyerek hareket ettiğini belirtmesi; kadın kollarının faaliyet raporlarında mevcut sorunların kadın duyarlılığı ve anne şefkati ile aşılabacağına dair ifadelerin sıkça dile getirilmesi, aslında kadının kamusal ya da politik alandaki varlığını toplumsal cinsiyet rolleri dışında değil, aksine tam da merkezinde gördüğünü resmeder. Şekil 1’de, AKP Parti Genel Merkez Kadın Kolları 2. Olağan Kongresi afişi bulunmaktadır. Afişte de görüldüğü üzere, erkek bir liderin yanında, ona yardımcı kadınlar bulunmaktadır. Bu açıdan parti tüzüğündeki ana kademe ve yan kuruluşlar hiyerarşisine uygun bir afiş sergilendiği görülebilir.

Görsel 1.

AKP Genel Merkez Kadın Kolları 2. Olağan Kongresi Afişi,
Kaynak: AKP Kadın Kolları Faaliyet Raporu 2008-2012).

Buradan anlaşılacağı gibi, bir liderin önderliğinde ya da liderin açtığı yolda kadınların ilerlemesi söz konusudur. Hatta Zeynep Özalp “Türkiye’de Muhafazakâr Partilerde Kadın Örgütlenmesi ve Kadınların Siyasal Süreçlere Katılımı (Van Ak Parti Kadın Kolları Örneği)” yüksek lisans tezinde yaptığı mülakatta kadın kollarına üye olan kadınların siyasal katılım tercihlerini belirlerken parti liderinin kişisel özelliklerinin ve karizmasının etkilediğini ortaya

koyar. Mülakattaki bazı kadın üyeler, AKP'de yer almalarının nedenini Recep Tayyip Erdoğan'a yani onlar için Reis'e referansla açıklamaktadırlar. Örneğin, Ahmet Davutoğlu ve Erdoğan arasında yapılan bir kıyaslamada, Erdoğan'ın Kasımpaşa gibi bir semtte halkın içinden yetişen, akademik değil halk diliyle konuşan ve toplumsal değerleri çok iyi bilen bir lider olmasından yola çıkarak yorumlayan 42 yaşındaki Kevser Hanım'ın ifadeleri dikkat çekicidir (Özalp, 2018: 73).

“Niye mi Erdoğan? Çünkü bizim dilimizle konuşuyor. Kızınca bile bizim gibi kızıyor. Abim, babam gibi... Davutoğlu meydanlarda konuşamıyordu. Bazen değişik kelimeler kullanıyordu, anlamıyorduk.”

Dolayısıyla AKP ve en başta lider olarak Erdoğan'ın toplumsal ve dini referanslar üzerinden yaptığı açıklamalar, kadınların evde ya da ev dışında gördüğü eril kodlarla bütünleşen siyasal dili, partinin kendi üyeleriyle organik bir ilişki kurmasına katkı sunmaktadır. Böylece kadın kollarındaki kadınlar egemen ataerkil yapıda tanıdıkları, yabancıları olmadıkları ve bildikleri toplumsal kültür, sembol, kod, dil ve davranış üzerinden şekillenen karizmatik lider nosyonunu kutsal ve yüce bir dava içerisinde yeniden üretmektedirler. Şüphesiz, kadın kolları aracılığıyla babalarından, kocalarından, abilerinden izin almak zorunda kalmayan, kurumsal bir kimlik aidiyeti içinde sosyalleşme fırsatı bulan, sokak sokak gezen, dört duvar arasında bir hayattan özgürleşen kadınların söz konusu tutsaklıklarının kahramanı olarak Erdoğan'ı ve dolaylı olarak partiyi görmeleri, kadın kolları üyelerinin sadece politik amaçlı değil, evin dışında olmak gibi bir dertleri olduğunu da gösterir. Çoğu için parti nefes alabildikleri, hemcinsleriyle duygudaşlık yapabildikleri, karar mercilerinde olmasalar da kendi potansiyellerini kadın kolları faaliyetleri içinde açığa çıkartabilecekleri bir toplumsal alan/ortam olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın dikkat çektiği noktalardan biri de AKP'nin hem parlamenter sistemde hem de cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde kadına ve dolayısıyla kadın kollarına yüklediği misyonda gerçek anlamıyla bir fark bulunmamasıdır. Kitlelere hitap ederek milletin iradesinin tecelli ettiği siyasal bir parti olarak AKP, seçmen kitlesinin önemli bir yoğunluğunu oluşturan kadınlara rağmen eril bir yapılanma içinde tezahür eder. Bu bağlamda kadınlar, parti içi çalışmalarda yönetim kadrosunun kuralları çerçevesinde oyun alanında var olur. Dolayısıyla parti yapılanmasında eşitsiz bir gelişimin olduğu söylenebilir. Hatta partinin yönetim kadrosunda ve özellikle kadın kollarında görünür olmak, toplumsal cinsiyet rolleri sınırları içinde mümkün olmaktadır. Başka bir ifadeyle kadın kolları, yan bir kuruluş olarak karar alma mekanizmasının dışında, siyasetin merkezinin çevresinde partiye seçim zamanlarında hemcinslerine temas edebilmenin aracı ve sosyal faaliyetlerle kucak açan bir ana sıcaklığında toplumsallaşmaktadır.

Görsel 2.

Erdoğan'ın 19 Şubat 2021 tarihinde 7 ilin kadın kollarına canlı bağlantı yaparak seslenişi.

Kaynak: <https://www.sabah.com.tr/video/haber/cumhurbaskani-erdogan-7-ilin-ak-parti-kadin-kollari-6-olagan-kongresine-canli-baglanti-ile-katildi-video>, 23.01.2023.

Görsel 3.

Erdoğan'ın 6. Kadın Kolları Olağan Kongresi.

Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-kadina-karsi-siddetin-onlenmesi-simdi-mecliste-yeni-bir-komisyon-olusturuyoruz/2168472>, 20.01.2023.

Erkek öznelerle bağlı hareket eden kadın topluluğu belirlenmiş sınır içinde hareket etmektedir. Böylece kadın kolları da kadınlığıyla değil, anneliğiyle, eviyle, çocuklarıyla hayat bulan ve bu sayede toplumsal dönüşümün motoru olarak şekillenmektedir. Şekil 2'de ve Şekil 3'de görüldüğü üzere, Erdoğan'ın çeşitli kadın kolları toplantılarında seslendiği asıl tema da budur. Bu durum tıpkı Althusser'in ideolojik prosedürü işlemesi için özne haline gelmiş her nesneye egemenin seslenmesi gerektiği vurgusuna benzer. Bu yaklaşım erkek egemen siyasetin (Erdoğan), özneymiş gibi davrandığı ancak edilgen bir konumda bıraktığı nesneye (kadın kolları) ideolojik angajmanını yöneltme halidir. Diğer bir önemli husus, bu seslenişi/çağırımı duymak, onu anlamak ve buna rıza göstermektir. İşte kadın kolları, eril söylemin çağrısına kulak veren özneye

dönüştürülmüşçesine nesneleşen bir yapı olarak partinin kendini var ettiği ideolojik zeminin taşıyıcısı ve yeniden üreticisidir. Bunun için kadın kolları toplantılarında onlarca kadının karşısında tek başına konuşan egemen, Erdoğan vardır.

Ancak, partinin kurulduğu yıllarda çıkarmış olduğu Millî Görüş gömleğinin de bir getirisi olarak Batı'yla ilişkilenen, kadın-erkek eşitliğini gözeten ve bunu dile getiren bir söylemle karşımıza çıktığı görüşür. 2002'deki AK Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı'nda (s: 87-89) kadınlara dair “birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derece etkili oldukları için (...) partimizin öncelik verdiğini” belirterek “kamusal yaşama katılmasının, partiye üye ve siyasette faal rol oynamalarının özendirilmesi; kadınla ilgili dernek, vakıf ve STK'lere destek sağlanacağı ve kadına yönelik şiddetin ayrıca cinsel ve ekonomik istismarın önlenmesine yönelik öncelikli politikalar geliştirileceği” açık ve net bir biçimde yazılmıştır. Buna karşın, parti programı incelendiğinde toplumda kadına yönelik eşitsizliğe değinilmemesi, kadına ilişkin eril ve cinsiyete dayalı iş bölümünün etkin bir şekilde savunulması, aynı zamanda kadın-erkek eşitliğinden söz edilmemesi partinin kadına ve kadın kollarına ilişkin bakışını sergiler. Bu bağlamda Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (Ka-Der)'in parti belgelerini toplumsal cinsiyet perspektifinden incelediği metinde, muhafazakâr- sağ bir parti olarak AKP'nin demokrat kimliğinden uzaklaştığını kanıtlamaktadır (2011, s:7-10). Parti programındaki “Sağlık” temasında kadın sağlığının aile kurumu içinde ve annelik rolüne referansla gösterilmesi; “Aile ve Sosyal Hizmetler” başlığında yaşlı ve çocuk bakımının kamu hizmetinden çıkarılarak bireysel ve ailevi bir sorumluluk olarak sunulması, ev içi rollerde toplumsal cinsiyet rolleri temelinde patriarkal bir yapılanma içine gidilmesi; kadın kollarının kendine ait bir tüzüğünün olmaması ve dahası kadın kollarının örgütlenmesi ve işleyişinin merkeze bağlı oluşu daha önce ifade ettiğimiz motor-direksiyon benzetmesine örnek teşkil eder.

Ancak cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden sonra kadın kolları faaliyet raporlarında cinsiyet eşitsizliğine dair analizler daha sarıh bir şekilde anlatılmaktadır. Davanın motoru olan kadına yüklenen rolde direksiyon erkeğin elinde, onun yönlendirmesinde, onun kontrolünde bulunmaktadır. Bunun nedenini AKP Kadın Kolları Faaliyet Raporu 2018-2021'de Erdoğan'ın aşağıdaki açıklamasıyla değerlendirmek mümkündür (s: 3).

“Türkiye’nin en büyük kadın örgütlenmesine sahip bir parti olarak kadınlarımızın nerede nasıl bir sıkıntısı varsa hepsine de kulak verdik, çözümü için çalıştık. *Anne olarak başımızın tacı, kardeş olarak canımızdan bir parça, eş olarak hayat arkadaşlarımız, evlat olarak gözümüzün nuru* gördüğümüz kadınlarımız için çalışmaya bundan sonra da devam edeceğiz²⁰. (...) Hükümetlerimiz döneminde kadınlara yönelik hizmetlerimizin odağında hep *aile* yer almıştır. *Erkek evin direğiysen, kadın da temelidir*. Biz kadınlarımızın siyasetle ve sivil toplum faaliyetleriyle meşgul olurken aile içindeki görevlerini yürütebileceğine yürekten inanıyoruz.”

Buna ek olarak, parti üyesi olan ve seçim zamanlarında parti için gönüllü çalışan kadınların, siyasete katılım oranı artmasına karşın siyasal temsil ve karar alma mekanizmalarında aynı katılım düzeyinin olmadığı bir gerçek. Önemli ve temel nedenlerden biri olarak siyasetin eğitim seviyesi yüksek, serbest, güçlü, sesi gür çıkan ve cesur niteliği yaradılıştan gelen erkek işi olduğuna dair hâkim görüştür. Geleneksel toplumsal rollerin dışında olan ya da düşünülen kadının siyaseti yaparken de ortaya koyduğu tavır erkek gibi olmayı, erkek gibi konuşmayı, namusuyla ayaklarının üstünde olmayı gerektirir.

Siyasi arenada milli ve yerli kavramları üzerinden yorumlanan parti kimliği, AKP’nin kurulduğu ilk yıllardaki kapsayıcı ve kuşatıcı demokratik parti yaklaşımından uzaklaşmışlığına işaret eder. Suriye’deki iç savaş ve darbe girişimi sonrasında giderek milliyetçi muhafazakâr tonun ağır bastığı ve *Rabia* işaretiyle sembolleşen *Tek Devlet, Tek Millet, Tek Vatan, Tek Bayrak* sloganı, partinin niteliğinin milliyetçi-muhafazakâr bir eğilime ağırlık verdiğini gösterir. Recep Tayyip Erdoğan’ın AKP Kadın Kolları Kongrelerinde partinin iki çizgisi olduğunu ifadesi örnektir. Bunlardan ilki *Rabia* ve onun içerdiği anlam, ikincisi ise *aile*’dir. Erdoğan, Batı’nın aile kurumunu yıktığı için temelinden sarsıldığını, pek çok sosyal sorun yaşadığını vurgular. Bu bakımdan AKP’nin “Ana”lara başka bir anlam ihtiva ettiği görülmektedir. Erdoğan’ın Kadın Kolları Kongrelerinde annelere farklı bir konum icra etmesindeki başka bir husus, “Ana”larla birlikte ülkenin ihya ve inşa edileceğini ifade etmesidir. Ülkenin ihya ve inşasındaki temel direğin anne olmakla gerçekleştiğini ve bu bakımdan genç nüfusu azalan Türkiye’nin, en az üç çocukla güçleneceğini defaten dile getirir. Bu düşüncesini “Ne diyor Rabbimiz, nikâhlanınız çoğalmız” dinsel vurguyla pekiştirmektedir.

²⁰ Tansu Çiller’in kadın kimliğini tamamen örtmeyen ana ve bacı söyleminin sağ muhafazakâr partilerin kadın algısını ortaya koymakla ve siyasi bir aktör olarak sınırlarına da işaret etmektedir. 70’lerden itibaren ancak ‘bacı’ kimliğiyle kamusal alana çıkabilen kadınların yine de hiçbir zaman evden çıkmaları uygun görülmemiştir. Bacı söylemi bir yandan kamusal alanda var olmayı kolaylaştırırken diğer yandan da onu özel alana gönderecek bir zihinsel arka plan sunmaktaydı. (Aktaş, 2000 :38)

Görsel 4.

AKP Kadın Kolları üyelerinin kadın eylemlerinden kadına dair dövizleri.

Kaynak: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/ak-parti-kadin-kollari-kadina-siddete-karsi-yurudu-551236.html>, 25.01.2023.

Böylece kadın kolları, partinin söylem ve ideolojisinin toplumsallaşması, siyasi seçmenin tercihinin evin içinden dönüşmesi ve böylece kalenin içten fethedilmesiyle siyasal varlığının, bekasının ve gücünün bir teminatı niteliğindedir. Dolayısıyla kadın kollarının faaliyet raporlarının, parti tüzüğüne, belgelerin analizinin sonucunda AKP kadın kollarının toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde hareket ettiği görülebilir.

Sonuç

12 Eylül 1980 askeri darbe sonrası siyasi partilerin yasaklanması, tüm siyasetçilerin siyasetten men edilmesi, kadınların siyasal alanda manevra kabiliyetini artırmış olsa dahi kadın kollarının kurulmasının yasaklanmasıyla siyasal partilerin farklı isimler altında kadın örgütlenmeleri oluşturdukları görülür. Böylesi bir taktik siyasal partilerin gönüllü örgütlenmeler dolayısıyla kadın kolları yaşağını aşma gayretinden kaynaklanır. Bunlar arasında DYP'nin "Doğru Yol Gönüllüleri", ANAP'ın "Türk Kadınına Destekleme ve Tanıtma Vakfı" ve RP'nin "Hanımlar Komisyonları" yer almaktadır.

1995 yılında kadın kollarına dair yaşağın kalkmasıyla siyasi partiler, parti tüzüklerine kadın kolları ve gençlik kolları gibi benzeri yan kuruluşlar eklemiştir. Siyasi yasak döneminde gönüllü kadın kuruluşları, yasak sonrası partilerin kadın seçmenleri daha fazla dikkate alması gerektiğini ve böylece parti oylarını artırmanın kolaylaşacağını fark etmelerini sağlar. Özellikle *Hanımlar Komisyonu*'nun kazandırmış olduğu bilinçle RP Kadın Kolları'nın sokakta etkin ve etkili bir biçimde parti siyasetini tanıtmaya, anlatmaya ve yaymaya, partiden ayrılan Yenilikçi' grubun kurduğu AKP için bulunmaz bir nimettir. Hatta denilebilir ki, Erdoğan'ı iktidara taşıyan ve RP Hanımlar Komisyonu'na benzer biçimde davanın gönüllü neferleri olan AKP Kadın Kolları üyesi

ak kadınlar, partinin seçmen kitlesinin genişlemesi ve kemikleşmesi açısından ‘kaleyi içten fetheden’ gönüllü erler olarak hizmet etmektedir. Dolayısıyla kadın kolları, kadınların hak ettiği yeri bulamadığı ve zayıf kaldığı erkek egemen siyasette, kadını bir nevi celladına teslim etmeden, korurken yetiştirir. Erksiz nesnenin kazanımları olsa da, “kadınca” faaliyetlerle sınırlandırılmış politik özne ikilemi, kadın kollarının nihayetinde partinin bir uzantısı halince hareket etmesine neden olmaktadır. Görüldüğü üzere, partinin ana unsuru değil, yan kuruluşu olan kadın kolları, parti kimliğini benimseyerek, içselleştirerek ve hatta sorgulamaksızın kabullenerek parti adına çalışır. AKP özelinde bu durumun parti ilkelerini vazife edinen ve aynı zamanda parti liderinin halesi etrafında şekillenen kadın kolları faaliyetlerinden bahsedilebilir. Erdoğan’ın ‘önderliğinde’ AKP kurucu kadrosu, kadın kollarını hem partinin oy deposu olarak kemikleştirmiş hem de toplumun temeli aileyle birleştirerek kadın hareketinin bir asırdır erkek egemen toplumdaki özgürleşme mücadelesine karşı bir paratoner niteliğinde kullanmıştır. Dolayısıyla, parti faaliyetleri aracılığıyla evin dışında, kamusal alanda, sokak sokak gezerken kocalarından, babalarından, abilerinden özgürleşmelerini Erdoğan’a borçlu olan Ak kadınlar, eril tahakkümü dava, vefa, cefa ve sefa gibi soyut ve sembolik değerlerle birleştirmişlerdir. Böylece kadın kolları, kadını yaratılış gayesine ve toplumsal cinsiyet algısına hapsederek “anne, eş, dişi kuş, evin temeli, hanım, merhametli, gönüllü” gibi soyut kavramlarla somut vazifeleri gizemleştirerek cinsiyete dayalı toplumsal iş bölümünden öteye taşımamıştır. Parti, cinsiyetler arası eşitsizliğin fitratın gereği olduğunu, eşitliğine dayalı bir toplumsal hayali olmadığı muhafazakâr kimliğiyle defalarca ifade etmiş, bu yaklaşım çerçevesinde ilerlemiştir. Sonuç olarak parti kadın kolları, kadınların siyasal alanda etkinliğini artırmak, görünürlüğünü sağlamak ve karar alma mekanizmalarında yer bulmaları amacıyla ortaya çıkmış olsa da, politikanın eril mekân algısı ve söylemi kadının özgürleşmesine katkı sunmamış, onun siyasete ya “erkekçe” dâhil olmasının ya da fitrata dayalı toplumsal işbölümünün içselleştirilmesinin önünü açmıştır.

Yazarın Notu

Yazarlar bu çalışmanın yayımlanmasında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (1998). Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü. A. B. Hacimirzaoglu (Dü.) içinde, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Adalet ve Kalkınma Partisi. (2002). AK Parti Tüzüğü. Ak Parti.

- AK Parti. (2015). 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi. Ankara: Tanıtım ve Medya Başkanlığı.
- Ak Parti. (2019). Ak Parti Tüzük. Ak Parti.
- Ak Parti Genel Merkez. (2016). Ak Parti Kadın Kolları Bilgilendirme Kitapçığı. Ankara: Ak Parti.
- AK Parti Genel Merkez Kadın Kolları. (b.t.). AK Parti Genel Merkez Kadın Kolları Faaliyet Raporu 2018-2021. Ankara: AK Parti.
- AK Parti Genel Merkez Kadın Kolları Başkanlığı. (tarih yok). AK Parti Kadın Kolları Faaliyet Raporu 2008-2012. Ankara: AK Parti.
- Akal, E. (2003). Kızıl Feministler: Bir Söz lü Tarih Çalışması. İstanbul: TÜSTAV.
- Aktaş, C. (2000). Bacıdan Bayana. *Birikim Dergisi* , 36-47.
- Antić, M., & Gortnar, M. (2004). Gender Quotas in Slovenia: A Short Analysis of Failures and Hopes. *European Political Science* , 3, 73-79.
- Arat, Y. (1998). A Women Prime Minister in Turkey: Did It Matter? *Women and Politics*, 19(4), 1-22.
- Aristophanes. (2019). *Kadın Mebuslar*. (E. Gören, & E. Yavuz, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Baykal, Ö. (2017). Türk Siyasetinde Refah Partisi Hanımlar Komisyonu Deneyimi. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 2(2), 117-125.
- Berktaş, F. (1994). Türkiye'de Kadın Hareketi. K. E. Vakfı içinde, Kadın Hareketinin Kurumlaşması Fırsatlar ve Rizikolar (M. Akkent, Çev., s. 18-28). İstanbul: Metis.
- Bildirici, F. (1998). *Maskeli Leydi: Tekmili Birden Tancu Çiller*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Bora, A. (2021). *Feminizm Kendi Arasında*. İstanbul: İletişim.
- Caul, M. (2001). 'Political Parties and the Cross-National Adoption of Candidate'. *Journal of Politics*, 63(4), 1214-1229.
- Chandhoke, N. (1995). *State and Civil Society: Explorations in Political Theory*. New Delhi ve Londra: Sage Publications.
- Cizre, Ü. (2002). *Tansu Çiller: Lusting for Power and Undermining Democracy*. M. Heper, & S. Sayarı (Dü) içinde, *Political Leaders and Democracy in Turkey* (s. 199-216). Lexington Books.

- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Çakır, R.(2000). Dindar Kadının Serüveni. *Birikim Dergisi*, 27-35.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis.
- Çaldır, M. (2011). Kadının Siyasal Yaşama Katılımında Siyasi Parti Kadın Kollarının Rolü (TBMM'DE Grubu Bulunan Siyasi Partiler Bağlamında Ankara İli Örneği). Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Dahlerup, D., & Nordlund, A. T. (2004). Gender Quotas: A Key to Equality? A Case Study of Iraq and Afghanistan. *European Political Science*, 3, 91-98.
- Davidson-Schmich, L. K. (2006). Implementation of Political Party Gender Quotas: Evidence from the German Länder 1990 –2000. *Party Politics*, 12(2), 211-232.
- Dawson, J. (1979, April). *Validity in qualitative inquiry. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association*. New York.
- Dawson, J. A. (1982, March). *Qualitative research findings: What do we do to improve and estimate their validity?* Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Assosiation. New York.
- Demirkürek, İ. (2011). *1980 Sonrası Değişimin Işığında Kadın ve Liderlik Olgusu: Tansu Çiller Örneği*. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Doğanay, Ü. (2007). AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakarlık: Muhafazakar Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi SBF*, 65-88.
- Duverger, M. (1993). *Siyasi Partiler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Erdoğan, R. T. (1994). Kendimizi, insanlığımız, doğallığımızı ve inancımızı ortaya koyuyoruz. *Nehir*(6), 29.
- Gingsberg, R. (1990, April). Ethnographic countertransference: Beneath bias and subjectivity in qualitative research. Paper represented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association. Boston.
- Güldü, Ö., & Ersoy-Kart, M. (2009). Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 97-116.

- Günes-Ayata, A., & Tütüncü, F. (2008). Party Politics of the AKP (2002-2007) and the Predicaments of Women at the Intersection of the Westernist, Islamist and Feminist Discourses in Turkey. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 363-384.
- Güneş-Ayata, A. (1998). *Laiklik, Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye'de Kadın ve Siyaset*. A. B. Hacımirzaoğlu (Dü.) içinde, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler (s. 237-249). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Henig, R., & Henig, S. (2001). *Women and Political Power Europe since 1945*. London ve New York: Routledge.
- Hürriyet.com.tr. (2022, Temmuz 29). Bakan Nebati: Kadın girişimcilerimizin sayısı artıyor. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/bakan-nebati-kadin-girisimcilerimizin-sayisi-artiyor-42018410> adresinden alındı
- IPU (1997). *Men and Women in Politics: Democracy Still in the Making, A World Comparative Study*. Switzerland: Inter-Parliamentary Union.
- Jones, M. P. (2004). Quota Legislation and the Election of Women: Learning from the Costa Rican Experience. *Journal of Politics*, 1203-1223.
- Ka-Der Ankara İnceleme Komitesi. (2011). *Siyasi Parti Belgelerine Toplumsal Cinsiyet Üzerinden Bakmak*. Ankara: Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği.
- Kandiyoti, D. (2011). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis.
- Kirk, J., & Miller, M. (1986). Reliability and validity in qualitative research. *Qualitative Research Methods Series*, Vol.1.
- Kolinsky, E. (1993). Party Change and Women's Representation in Unified. J. Lovenduski, & P. Norris (Dü) içinde, *Gender and Party Politics*. London: Sage.
- Krook, M. L. (2004). Gender Quotas as a Global Phenomenon: Actors and Strategies in Quota Adoptions. *European Political Science*, 3, 59-65.
- Kuhn, T. S. (1994). *Asal Gerilim: Bilimsel Gelenek ve Değişim Üzerine Seçme İncelemeler*. İstanbul: Kabalcı.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam.
- LeCompte, M., & Goetz, J. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research*, 52(1), 31-60.

- Lovenduski, J., Campbell, R., & Sampson-Jacent, J. (2002). *Women, Public Life and Democracy*. (J. Lovenduski, R. Campbell, & J. Sampson-Jacent, Dü) London • Sterling, Virginia: Commonwealth Parliamentary Association with Pluto Press.
- Milbrath, L. W. (1965). *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand McNally & Company.
- Norris, J. L. (1993). *Gender and Party Politics*. London ; Thousand Oaks, Calif: Sage .
- Özalp, Z. (2018). *Türkiye’de Muhafazakâr Partilerde Kadın Örgütlenmesi ve Kadınların Siyasal Süreçlere Katılımı* (Van Ak Parti Kadın Kolları Örneği). YÖK: Yüksek Lisans Tezi.
- Özbek, H. (1996). *Refah Partisi’nde Kadın Olgusu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Pateman, C. (1982). Women and Political Studies. *Australian Journal of Political Science*, 17(1), 1-6.
- Paxton, P. M., & Hughes, M. M. (2014). *Women, Politics, and Power: A Global Perspective*. London, Thousand Oaks, California: Sage.
- Perrigo, S. (1996). Women and Change in the Labour Party 1979-1995. J. Lovenduski, & P. Norris (Dü) içinde, *Women in Politics* (s. 116-129). Oxford: Oxford University Press.
- Pervan, M. (2013). *İlerici Kadınlar Derneği (1975-1980): Kırmızı Çatklı Kadınlar'ın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist Methods in Social Research*. Oxford : Oxford University Press.
- Sancar, S. (2000). *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*. İstanbul: TÜSİAD.
- Sancar, S. (2018). *Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması Geniş Özet*. Ankara: Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD).
- Sancar, S. (2020). *Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması 2018-2020 Güncellemesi*. Ankara: Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD).
- Sancar-Üşür, S. (1997). *Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları*. Ankara: Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Sputnik Türkiye. (2019, Aralık 11). Haziran 9, 2022 tarihinde Sputnik Türkiye- Dünya: <https://tr.sputniknews.com/20191211/emine-erdogan-ak-parti-kadin-kollari-5-milyona-yakin-uyesiyle-dunyanin-en-buyuk-kadin-orgutudur-1040818117.html> adresinden alındı

- Tanesini, A. (2012). *Feminist Epistemolojilere Giriş*. (Ü. Tatlıcan, B. Binay, & G. Demiriz, Çev.) İstanbul: Sentez.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Tokgöz, O. (1994). Kadın Seçmen İmgesi: Türkiye'de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Değerlendirme. *Amme İdaresi Dergisi*, 27(4), 97-115.
- Toprak, Z. (2016). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Uluer, G. (2022). *Eşitsizliğe karşı bir toplumsal hareket olarak İlerici Kadınlar Derneği*. Bingöl: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Wach, E. (2013). *Learning About Qualitative Document Analysis*. Erişim Linki; <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/20.500.12413/2989>
- Yaraman, A. (1992). *Resmi Tarihten Kadın Tarihine*. İstanbul: Bağlam.
- Yaraman, A. (2015). *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili Dişiliksiz Siyaset*. İstanbul: Bağlam.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldız, A. (2004). Ak Partinin “Yeni Muhafazakâr Demokratiği”: Türkiye Siyasetinde Adlandırma Problemi. *Liberal Düşünce*, 41-48.